

Història de les campanes de la parròquia dels Dolors

Albert Carvajal Mesquida, Antoni Gomila Grimalt i Joan Lliteras Vives

“Beatus homo qui audit me”. Aquesta és la inscripció que porta na Missetes, una de les campanes de l'antiga Parròquia de Manacor que avui es conserva a la Torre Rubí. Si més no, per a moltes persones les campanes no són altra cosa que un instrument de percussió, encara que en aquesta frase ("benaurat l'home que m'escolta") traspuja la importància que tingueren anys enrere quan eren l'eix central de la vida quotidiana dels pobles.

Certament, la campana era present a tots els esdeveniments religiosos i socials. Des del campanar, no tan sols es cridava els fidels a alabar Déu, a plorar els morts i a alegrar-se per les festes, sinó que també es marcaven els quefers diaris com si es tractàs d'un veritable rellotge biològic: s'anunciava la sortida i posta del sol, el migdia, el començament i acabament de les tasques, l'hora de retirar-se...

Amb aquest treball, pretenem descobrir als més joves i recordar als que no ho són tant tot allò que envoltava aquest oblidat món. Per una part, recordam els diferents campanars de l'antiga església parroquial més enllà de considerar-los com a "casa de les campanes" puix que també serviren per a altres funcions, la majoria de les quals caigueren en desús fa molt de temps. Per un altre costat, és igualment interessant analitzar qui tenia per missió i ofici aconseguir que el seu so arribàs per tot arreu; és a dir, l'escolà primer, i el campaner en època més recent.

Finalment, pel que fa a les campanes, hem cregut oportú fer una doble anàlisi: l'estudi pròpiament històric o la recerca de notes que ens permetin conèixer la seva evolució fins arribar a les campanes actuals, explicant alhora l'any de la fosa, qui va ser el fonedor, amb quin nom fou beneïda, quin nom li donà el poble i si va patir restauracions posteriors. I, paral·lelament, els diferents tocs que hem pogut documentar a través dels arxius i de la tradició oral.

1. Els campanars

Arquitectònicament parlant, el campanar o cloquer (com es deia antigament) és el lloc a la part més alta d'una torre on es col·loquen les campanes. I, per extensió, la mateixa torre, ja sigui adossada, sobresortint del cos de l'edifici o exempta.

La documentació conservada ens confirma que l'actual parròquia dels Dolors n'ha arribat a tenir quatre de diferents. Pel que fa al més antic, es construí al segle

XIV coincidint amb les obres de la nova església, les despeses de la qual eren a càrrec dels Jurats¹.

1353, febrer. Pere Ballester es queixa davant del Consell perquè l'havien taxat massa en la talla formada per pagar el cloquer de l'església.

1355. El picapedrer Pere Mates exposa als Jurats que li devien part dels doblers que havien pactat per la construcció del campanar, i l'obra ja estava quasi acabada.

1359, setembre. Mn. Pere ses Oliveres, tutor testamentari de l'hereu de Pere Mates, afirma que la vila de Manacor i alguns particulars devien al seu representat certa quantitat "*per rao de una torra o campanil*".

Quant al segon, sembla que s'aprofità l'estructura del vell i es reformà el capell. Això succeïa a mitjan segle XVI. Perdurà per espai de tres-cents anys, motiu pel qual les anotacions que es conserven són molt més nombroses.

1543, març 28. Els jurats Bartomeu Ballester, Antoni Frau i Miquel Mas contracten amb el picapedrer Bartomeu Carrió les obres del capell del cloquer a canvi de 64 lliures. Al llarg de l'any es donen diferents pagaments per l'obra del capell del campanar: 20 sous a Joan Riera per 40 quarteres de calç; 6 sous a Miquel Tarragó per descobrir el capell del campanar vell; i 40 sous a Vador Domenge per altres 40 quarteres de calç².

1597, gener 31. El bisbe Joan Vich i Manrique és a Manacor en visita pastoral, "*y axi mateix pujá dit Señor en lo campanar de dita Iglesia y visitá aquell y les campanes faent tocar aquelles, y ordená que tantost se posen dos mitjans en la finestra que stá sobre del caragol per a que nos puga passar a la terrade. Item ordená ques faça porta y scala bona per a pujar del campanar a la terrade*"³.

1605, setembre 25. El rector Joan Julià sol·licita als Jurats "*que fossen servits donarli l·lisensia y se facultat de poder ell fer una capella junt a la torre del campanar sots invocassio dels bena Venturats Sant Julia y St. Joan baptiste y St. Jaume a costes y despesas suas le qual capella ab dit*

suplicassio dit Sñr. Rector demane vol que sia p. ell y p. los seus y demane quell pugue fer un vas y quei pugue fer las sues armes que son de Julians"⁴.

1633, novembre 13. El visitador general Sebastián de Lenarro és a Manacor en nom del bisbe Juan de Santander. "*se visitó el campanario, y por estar bien no se hordena nada por agora. Tiene cinco campanas grandes y pequeñas*"⁵.

1641, agost 12. El clavari de la vila paga 4 lliures 3 sous al picapedrer Joan Mesquida "*y direu son ço es per mans de m[estre], manobres, guix et als. los quals han servit p. adobar la torre del campanar de la parrochia la qual estave com moguda y cantons trencats quant portaren la campane nove dita aloy*"⁶.

1654, novembre 29. Han de menester obres de reforma l'hospital, l'església i el campanar, aquest darrer pel perill que hi ha que caiguin les campanes⁷.

1671, gener 06. Els sobreposats del Col·legi de Paraires volen fer una capella en honor de la Mare de Déu de l'Esperança devora el campanar, "*entre dit campanar y la porta de St. Jacme*". Per construir-la, volien enderrocar la capella de sant Bartomeu. El 5 d'abril els Jurats estudien detingudament el tema puix que "*es vist no esser concurrent be empero en lo mateix lloc es ve de fer un portal ab un escansell de part de dits, y dins el buyt del campanar ferse la capella, que conforme la informatio tenim dels picapedrers que Vs Ms han hoit no perjudica lo campanar ni impedex axi les cordes de las campanas, pesos del rellotje ni lo cargol de dit campanar, majormnt. que seria llevar la putrefactio y pudor que entre dins de la Iglesia per la porta qui vuy es del campanar mudant aquella dins el buyt de la matexa porta fahedora*". El 18 de maig canvien sobtadament de parer ja que els han assegurat que les obres projectades "*amenassan gran parill a la Iglesia y campanar*"⁸.

4. Full Parroquial dels Dolors, núm. 13. Juliol-agost de 1997.

5. "Llibre segon de visites episcopals", sense foliar. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

6. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

7. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

8. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

1. Vegeu ROSSELLÓ, R: *Història de Manacor. Segle XIV*. Palma, 1978, p. 141.

2. Vegeu ROSSELLÓ, R; VAQUER, O., *Història de Manacor. El segle XVI*. Palma, 1991, p. 117 i 118.

3. "Llibre segon de visites episcopals", sense foliar. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

1671, agost 24. “Vs Ms sabran que al campanar a la casa de las campanas esta molt gastat, y que amenassa las campanas a caure y aixi matex las navadas de la terrada de la Iglesia”⁹.

1686, maig 02. Visita pastoral del bisbe Pedro de Alagón. “ordenam y manam que la porta del campanar se parade a la part del carrer y plaça, y se obliga dins la Iglesia al lloc mes convenient a coneguda del Rector y Jurats”¹⁰.

Com a conseqüència del mal estat d'aquest segon campanar, el Comú manacorí decidí construir-ne un altre al mes de maig de 1846. Les obres foren encarregades al picapedrer Antoni Riera Pont a canvi de 696 lliures mallorquines. Després d'uns mesos de feina, el 25 de desembre s'hi posava la darrera peça (el gallet, obra del ferrer Onofre Oliver). Però tot i no tenir encara cent anys, va ser enderrocada durant l'edificació de l'actual església dels Dolors perquè no concordava amb l'ambició projecte que s'estava duent a terme.

1846, maig, 17. “A las nueve de la noche se libró el campanario a favor del maestro Antonio Riera y Pont de apellido por la cantidad de 696 L. bajo las condiciones abajo expresadas, siendo por testigos los Rdos. D.Damián Lull, capillero del Sto. Christo y Almas, D.Andrés Rosselló Custos y Bolsero, y D.Salvador Martí, Archivero, todos Pros., y siendo Ecónomo de esta Parroquial Iglesia D.Lorenzo Pasqual Pro. Capuchín exclaustado, natural de Palma”.

Pla de condicions: Primerament sera la obligacio del enpresor [= constructor] el muntar un cordó pujant las parets en el mateix gruix que las q. estan en el dia, y enlasant cada filada quatra ó cinch cantons de cap dexant duas finestras á cada costat baix la forma del pla.

2. Mes sera la obligacio del enpresor de muntar la cupula dexant finestras, capell, cordons y guia, baix la que aya marcada en el pla, y á de tenir de gruxa la paret quatra pams, y la á de pujar á plom.
3. Mes tindra la obligacio de posar las pedras ó cantons que trevesen de part á part del ultim cordó.
4. Mes sera la obligacio de fer la escala de alla aont acaba el caregol fins a la definicio, y dita escala ha de estar adins el campanar, y ha de ser de cantons sensés.
5. Mes tindra la obligacio de desfer lo que esta fet á damunt lo cordó, y el enpresor podra aprofitarse de los cantons, teulas y el trosam de bigas inutilas per poder servir.

6. Mes tindra la obligacio el dit enpresor de picar los cantons be, fora esmorells, ben ajuntats, y que siguen de maya prima.
7. Mes no sera la obligacio del enpresor de posar ningun ferro.
8. Mes sera la obligacio del dit enpresor de costear tot lo que sigue nese-sari per alsar el sobre dit campanar.
9. Mes tindra la obligacio de cubrir tot el capell de teulas encalladas baix y dalt de mescla, y ditas teulas han de ser envernizadas.
10. Mes se entregara en el Mestra que enprenda dita obra de la partida que se contratara una tersera part; despues de clos el contracta, una altre tercera part acabat el primer cordó; y la ultima acabada tota la obra del campanar, la qual ha de estar acabada el primer Diuenge de Setembre primer venidor del present año de 1846.
11. Acabada la obra sera revisada per dos Mestras peritos, un de los quals sera posat per el matex enpresor, y el altra per la comisio establida, y á cas de discordancia, sera elegit un tercer perito”¹¹.

1846. “Dia 4 de maig de 1846, comensaren a picar cantons per alsar el campanar de la parroquia, y dia 18 de dit mes lo comensaren a descubrir y dia 8 de juny comensaren a pujar cantons, y dia 1er. desembre de dit any pujaren la ultima pesa, esto es, la bolla, y jo relator Guiem Lull, alias Serra, vaig pujar en dit campanar, y la vaig tocar ab se má, y dia 25 de dit mes posaren se búxola o fletxa, feta per mestre Onofre Oliver ferrer”¹².

1922, setembre 17. La Junta d'Obres de la nova església paga 145 pesetes per 58 jornals per llevar els enderrocs de la torre vella.

Així arribam a l'actual campanar, aixecat sota l'empenta del "Monte-Pío" de Manacor entre 1905 i 1917. Analitzar i resumir la seva història i la del nou temple és una tasca llarga i complicada encara per fer, malgrat que es poden trobar publicades interessants aportacions a les quals remetem per conèixer el que a hores d'ara és el punt de referència més destacat del paisatge urbà manacorí¹³. Tan sols direm aquí que el trasllat de les campanes d'una torre a l'altra es féu gràcies a una subscripció popular anònima recol·lectada als portals de l'església. Es va iniciar l'any 1916 i s'aconseguien 330 ptes.

11. "Llibre de notícies de Salvador Martí, pve.", p. 7 i 8. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

12. "Noticiari escrit per mestre Guiem Lull alias Serra, natural y vesí de la vila de Manacor, 1809-1851". Arxiu Municipal de Manacor.

13. Vegeu FUSTER, G., "La torre Rubí. Datos para su historia". Setmanari *Arriba*, núm. 885 (11 de juny de 1955).

9. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

10. "Llibre segon de visites episcopals", sense foliar. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

1919, juliol 24. “Construido el andamiage para sostener las campanas en la nueva torre, para el cual notablemente regalaron tramos de encinas de gran tamaño [diferentes particulares]. Trasladadas felizmente las mismas campanas de la antigua torre á la nueva, se señaló para la bendición el anochecer de la vigilia de nuestro patrón, San Jaime Apóstol. Asistiendo las autoridades civiles, judiciales y militares, con gran concurrencia de fieles, salió procesionalmente la Rda. Comunidad haciendo de presidente el que suscribe [rector Rubí]. Se bendijo solemnemente la torre y se saludó con un repique de campanas luego de haber dado las gracias á las consabidas autoridades y pueblo por su religiosa asistencia á tan importante ceremonia”.

Nogensmenys, els campanars tingueren altres funcions a més de la de resguardar les campanes, la majoria de les quals caigudes en desús ja fa molts anys. Dins el complex sistema defensiu de l'illa contra els desembarcaments moros, es posaven guàrdies extraordinàries en el puig de Son Galiana (220m) per comunicar els avisos de la torre de Cala Manacor fins a la talaia de l'església. I és que en casos de perill imminent un o dos homes pujaven dalt del campanar de la parròquia (llavors el punt més elevat del poble) per tal d avisar el batle de qualsevol senyal de perill provinent dels talaiers de Son Galiana. Pels documents que hem tingut a la vista, aquesta improvisada talaia deixà d'utilitzar-se a finals del segle XVII¹⁴. Per alguns pagaments fets pel clavari, es pot deduir que la creu de pedra que féu aixecar Mn. Marc Riera l'any 1487 en memòria de la vinguda de sant Vicenç Ferrer a Manacor el 1413 era al costat del campanar. La ubicació es mantingué fins que el 1633 el visitador general Sebastián de Lenarro ordenà als Jurats que la posassin a les portes del nou hospital¹⁵.

1493. Entre les creus de pedra documentades a Manacor ja trobam la de “*detras lo cloquer*”¹⁶.

1673, novembre 08. Gabriel Riera cobra del clavari 16 lliures 12 sous per quatre mesos “*a guardat a la creu den March*”.

El campanar també serví com a magatzem inesperat, especialment per a les armes i la pólvora que la vila custodiava per a casos de perill o per utilitzar a les festes i a les vingudes del virrei o del bisbe. El problema era que no es disposava d'una casa on poder guardar-les i, malgrat estudiar la possibilitat d'adaptar-ne una amb totes les mesures de seguretat necessàries, els Jurats decidiren col·locar la pólvora... al campanar.

14. CARVAJAL, A.; LLITERAS, J.; GOMILA, A., *Sistemas de defensa del terme de Manacor*. Inèdit.

15. CARVAJAL, A.; LLITERAS, J., La rectoria vella. *Quaderns Perlas y Cuevas*, núm. 11.

16. ROSSELLÓ, R., *Història de Manacor. Segle XV*. Palma, 1979, p. 167.

1617, novembre 27. “*Mes fonch dit y proposat p. lo dit illtre. y noble señor don pedro nunis berard com la case y lo lloch ha hont astan las monitions are no es lloch p. tanir la polvora y dites monitions y que serie convanient fer una case fort p. custodie de dites armes y monitions y que seria un puesto y lloch la botigue a la plasse*”¹⁷.

1618, juliol 01. “*Fonch proposat p. lo honor joan blanquer jurat m^a en nom y veu dels altres jurats sos companyons dient axi molt honor e savi consell voses merses ja an vist com ha farit un llamp an el campanar p. nostros pecats o p. lo que deu es estat sarvit y lo señor rector nos fa instantia tragam la polvora de la isglesia y tambe la case nove qui ha menaster enpeimentar y lo campanar adobar*”¹⁸.

Finalment, cal deixar constància que els dies de festa grossa el capell del campanar era adornat amb murtra i amb banderes per mostrar a tots els que venien de fora poble que era dia festívol.

1890, març 16. Amb motiu d haver-se recobrat les joies del Sant Crist robades uns dies abans, “*la torre del campanario también se vio adornada con banderas y gallardetes, y de lejos se veían como trofeos de victoria*”¹⁹.

2. Qui era l'encarregat de tocar les campanes?

La figura del campanar (entesa com la persona que té per ofici tocar les campanes) és d'introducció certament moderna. Fins al segle XIX (en què es documenta per primera vegada el mot), els encarregats de fer-les sonar foren els escolans de la parròquia. Tot i que, diccionari en mà, podríem definir-los com aquells homes que servien en una església o monestir per ajudar a missa i a altres ministeris de l'altar i per guardar el temple i la sagristia, a l'hora de la veritat les seves tasques eren molt més variades: tocar les campanes, netejar l'església, obrir i tancar el temple, manxar l'orgue, etc.

1846, maig 16. El Comú de Manacor ha de triar nous escolans per mor de la mort de Llorenç Llull. Després d'unes proves, els elegits foren Guillem Riera, Antoni Caldentey i Bartomeu Riera, els quals haurien de complir les següents obligacions²⁰:

17. CARVAJAL, A.; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

18. CARVAJAL, A.; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

19. "Libro de Determinaciones de la Parroquia de Manacor, 1840-1897", p. 112. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

20. "Libro de Determinaciones de la Parroquia de Manacor, 1840-1897", p. 21-22. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

“Primera obligacio sera de los Sacristans que el qui estiga de senmana deura estar tots los vespres en la Vicaria, y durla ben neta sens poder donar sustitut per ningun pretesto, a no ser que siga per grave nesecidad, o malaltia, y en aqueix cas, el qui no estiga de senmana sera la seva obligacio de soplar la falta y sera al qui estiga encarгат de la mancha [cal suposar que de l instrument per donar aire als canons de l'orgue].

2. Mes sera la obligacio del qui estiga de senmana de espolsar cada dia immediatament de haver tocad el primer tret de qualsevol acta de cor la sacristia, esto es, la calaxera y calaxos de los sacerdots.
3. Mes sera la seva obligacio de limpijar el fanal de la sacristia y los demes fanals com son el del lloch comu y el del portal nou.
4. Mes sera la obligacio de colocar y espolsar todas las robas pertenexents a la Comunidad y posarlas cada una de per si en el seu lloch.
5. Mes sera la obligacio de espolsar tot el quadro de lo Altar Mayor cada Disapta despues de haver agranat y llevar cada dia ben limpiada la mesa del dit Altar.
6. Mes sera la obligacio de espolsar tod el cor de la Iglesia tres vagadas en lo any, esto es, la primera per la Natividad del Señor, la 2ª per las festas de Pentecostas, y la 3ª per la festa de Nostra Señora de la Asumpcio; esta obligacio recaura sobre los tres individuos nombrats per part de la Comunidad y per el Señor Economo, esto es, los tres escolans.
7. Mes sera la obligacio de espolsar el qui estiga de senmana tots los banchs y confesionaris duas vagadas la senmana.
8. Mes sera la obligacio de espolsar be tot lo cadirat del cor, faristol, y llibras, antes de comensar lo acte del cor, y esta obligacio deura ferla todas quantes vagadas haura acte de cor.
9. Mes sera la obligacio del qui estiga de senmana de estar en la sacristia desde la primera Misa fins el mixdia sens poder dexar mes que un quart de hora per el seu barana.
10. Mes sera la obligacio del sacrista qui no estiga de senmana de manchar [a] tots los actes del cor sens poder instituir a altra a no ser que sigue per grave nesecidad o malaltia.
11. Mes sera la obligacio de los tres de agranar tot el cos de la Iglesia, la sacristia, el cor, escala del cor y el orga duas vagadas la senmana, y en el temps de la Cuaresma tres vagadas, donant-los las 4 L. destinadas per el dit agranar y acas que no estiga ben agranat y no acomot an el Señor Custos, tindran la obligacio de tornar agranar.
12. Mes sera la obligacio de agranar tots los Disaptas tota la plaseta de devant la Iglesia, esto es, desde lo portal de St. Jusep hasta la reconada de la Asumpta.

13. Y faltant a qualsevol de estas obligacions, y a las aneexas en el seu ofici o ministeri, y imposadas en las resolucions de esta Rda. Comunidad, ipse facto quedara privat del primer acte de cor que se seguira”.

Entre aquestes ocupacions característiques de l'ofici no citades en el text, hi havia hagut des de segles enrere la de tocar les campanes. Per la tasca, els escolans tenien una paga determinada de la qual es feien càrrec el Comú i l'Ajuntament: no hem d'oblidar que la vila havia de mantenir els tocs de la queda i de mal temps. Si l'escolà es negava a fer aquests dos tocs, els Jurats es veien obligats a posar un home a lloguer.

1568. El Consell determina donar un estipendi a l'escolà Jaume Badia “per tocar les campanes quant se demostre alguna tempestat o alarma de temps”²¹.

1611, maig 29. Els Jurats cerquen un home que es vulgui llogar per anunciar amb tocs de campana el mal temps²².

1632. Els Jurats tracten com l'escolà toca per ordre seva el "seny de lla-dre" a les dues de la matinada per 3 lliures anuals²³.

1673, octubre 18. El Clavari paga 11 lliures 10 sous a l'escolà Antoni Blanquer “y son par la mitat de la ajude fa Nostre Universitat per la dite scolanie”²⁴.

Els escolans tenien una posició social semblant a la dels mestres d'alguns oficis, tot i que l'anaren perdent al llarg del segle XVIII. Així es pot deduir pel fet que el poble sovint coneixia el carrer on vivien amb el seu nom, circumstància que es reservava generalment al més distingit.

1699. L'escolà Bernat Blanquer pagava al Comú de Manacor un cens anual de 3 sous 6 diners per unes cases “prop de la isglesia confrontades ab lo carrero dit del scolá, y ab cases del Rt. Guillem Garriga”. Es tracta de l'actual carrer de l'escolà Pocoví. Aleshores rebria tal denominació pel mateix Bernat, pel seu pare (de nom Antoni) o pel seu padrí (que nomia Joan), que també foren escolans i visqueren en aquell carrer, dit abans d'en Ferrà²⁵.

21. ROSSELLÓ, R.; VAQUER, O., op. cit. p. 75.

22. Full Parroquial dels Dolors, núm. 16. Novembre de 1998.

23. Full Parroquial dels Dolors, núm. 29. Març de 2000.

24. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí* del segle XVII. Inèdit.

25. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., Els carrers de Manacor al segle XVII. *Quaderns Perlas y Cuevas*, núm. 22.

Segles enrere, la paraula "campaner" era sinònim de "fonedor" i s'utilitzava per designar la persona que fabricava o reparava campanes. Així doncs, quan sorgí l'accepció que li donam actualment? No ho sabem amb exactitud, encara que pareix que el terme es degué generalitzar a començaments del segle XIX. Certament, les notícies més reculades que hem pogut trobar són de 1846 i coincideixen amb l'elecció dels tres escolans abans esmentada i amb la construcció d'un campanar nou.

1846, maig 16. El Comú decideix establir per escrit les obligacions de la persona que tindria cura de tocar les campanes²⁶:

- “1. *Obligacio sera que el campaner no puga dexar pujar en el campanar ningu adsolutament mes que las parsonas que se nesecitan per tocar las campanas, y estas seran los tres escolans y escolanets quan se nesecitan, y encontrant mes personas que no siguen nesearis en el campanar incurrira en las matexas penas que las inposadas a los sacristans.*
2. *Mes sera la obligacio del dit campaner de tocar las Misas de Alba y Cotonera cent beteadas ab espay.*
3. *Mes sera la obligacio de aquedar [tocar el darrer tret de campana per indicar que la funció començarà tot d una] tots los actas de cor cinch minuts, y que desde el primer anel cegon ay medyi un cuart de hora, y desde el cegon a se queda mediara altra cuart de hora.*
4. *Mes tindra la obligacio el sobredit campaner de tocar la queda un cuart de hora y comensara a tocar desde el primer de Abril hasta los trenta de Setembre a las nou de la nit, y desde el primer de Octubre hasta el trenta y un de Mars a las vuit de la nit.*
5. *Y faltant a estas obligacions y a las que estan en las resolucions capitulares de esta Comunidad incurrira en las matexas penas que estan posadas a los sacristans”.*

El campaner es trobava sota les ordres dels escolans i, a diferència d aquells, tenia una única missió que li ocupava tot el dia. Si més no, es tractava d'una feina feixuga per a la qual necessitava ajuda en casos concrets. Els escolanets solien compaginar la tasca de servir la missa amb la de col·laborar amb el campaner. La seva figura ja es documenta al segle XVII.

1617, juny 11. Mn. Melcion Fullana volia cedir a la vila unes cases situades al Cós per tal que els Jurats hi mantinguessin un mestre “*per mostrar a miñons de legir y ayudar a dir missa a los capellans*”²⁷.

3. Les campanes

Segons l'Enciclopèdia "Espasa" (tom 10, pàg.1198), hi ha una disposició canònica per mitjà de la qual les catedrals han de tenir cinc o més campanes, les parròquies dues o tres, i les esglésies de les ordes mendicants i els oratoris particulars una. La documentació que hem tingut a l'abast sembla demostrar que la parròquia de Manacor, tot i l'existència d aquesta ordinació, posseï gairebé sempre cinc campanes de diferents mides. A excepció del curt període comprès aproximadament entre 1750 i 1837, aquesta característica ha arribat fins als nostres dies. El que pretenem ara és estudiar cada una de les campanes a partir de les denominacions amb què el poble les coneixia. No hem d'oblidar que, normalment, les campanes tenien dos noms: el que els imposaven oficialment durant la benedicció (desconegut en la majoria dels casos) i el malnom que emprava el poble. Com observareu, tot apunta que a Manacor fou molt usual copiar els de les campanes de la Seu. També tindrem ocasió de veure les inscripcions i els relleus amb els quals eren adornades segons un vell costum instaurat als segles XII i XIII, i on solen constar el nom del fonedor, l'any de la fosa, qui la pagava i alguna pregrària.

3.1 Les campanes velles: Quan parlàvem dels campanars, hem vist que el visitador general Sebastián de Lenarro anotava, l any 1633, que a la torre de l'església hi havia *cinco campanas grandes y pequeñas*. Una d'elles era n 'Eloi, de la qual ens ocuparem més endavant. Però, i la resta? Tan sols hem pogut esbrinar els noms de dues d'aquelles campanes, perduts actualment de la memòria del poble.

a) La campana del Lladre: Tal denominació fou molt comuna arreu de l'illa i provenia del toc de la queda, conegut popularment com del "seny del lladre". A Sineu, per exemple, ja n'existia una amb aquest nom al segle XV, amb la qual la gent era avisada que era l'hora de retirar-se²⁸. Per altra part, els vocals del Gran i General Consell eren cridats per reunir-se amb setanta-dos tocs “*de la campana llamada del seny del lladre y ahora den Figuera*”²⁹.

1516. Des del Bisbat es mana al vicari de Manacor que pagui 25 sous a l'antic escolà Gabriel Servera pels treballs de tocar la campana del lladre³⁰.

b) Na Picabaralla: Aquesta campana es documenta únicament al segle XVII amb motiu de la seva fosa pel mestre courer Rafel Gener, cosa que ens fa pensar que es degué fondre novament durant el segle XVIII i se li canvià el nom, desapareixent totalment el que havia tingut abans. Segons

26. "Libro de Determinaciones de la Parroquia de Manacor, 1840-1897", p. 22. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

27. Full Parroquial dels Dolors, núm. 19. Març de 1999.

28. MULET, B. et alii: *La crisi de la vila de Sineu. Segle XV*. Ajuntament de Sineu, 1995, p. 202-205.

29. Furió, A., *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. Imp. Gelabert, Palma, 1840, p. 56.

30. ROSSELLÓ, R.; VAQUER, O., op. cit. p. 76.

el DCVB (tom 8, pàg. 553), una picabaralla és una conversa frívola, impertinent, una xafarderia, una murmuració. No era una denominació exclusiva de Manacor per tal com al segle XVII una de les campanes de la Seu era també coneguda així.

1642, agost 24. “*Sabran Vs Ms com tanim nasasitat de fer fer la campana dita na picabaralla per so que no sabam com tocar conbregat ni per albat*”³¹.

1642, novembre 24. El clavari de la vila entrega 48 lliures al mestre coureter Rafel Gener “*y dira son per la campane a feta per nostra parochial anomanade ne piche baralle ja per tant de mans com de minues de matal de dita campane*”³².

1643, gener 18. El clavari paga 4 lliures 10 sous al mestre fuster Antoni Juan “*y dira son per aver adobade la [tor]turga de ne picheberalle y pugarle an el campanar (...) y [per] las portas del fosar*”³³.

c) **Altres notícies:** A continuació resumim algunes notes anteriors a 1750 i referides principalment a adobs i foses de campanes de les quals no sabem el nom.

1544. Guillem Ballester rebia 5 lliures 7 sous per les alzines que havia tallat per les campanes³⁴.

1643, maig 07. El mestre ferrer Onofre Vaquer rep de mans del clavari 8 lliures 1 sou 8 diners “*per feyna a feta per adobar les campanes*”³⁵.

1674, febrer 25. El clavari paga 6 lliures al ferrer Rafel Carrió per haver fetes netes les armes de la vila i per haver adobat les campanes³⁶.

1676, octubre 25. “*Senior y savi consell sebran voses merses com a le Isglesia Major al peu de al cor desendit de la clau major de dita Isglesia si plou y el peu va disminuhintse y as necesari ferlo adobar par quant si no se done orde y caja destruhira bone part de la Isglesia y axi matex sea manester adobar les bestimentes de les campanes y sens adobar dites*

bestimentes no poder tochar par lo die dels morts y axi matex conve adobar le Isglesia de Sant llorens y les campanes”³⁷.

1701, juliol 10. El Dr. Miquel Martorell, prevere i ecònom de Manacor, fa present als Jurats que la campana que repica per les misses s’ha de mudar de lloc perquè fa nosa al cadirat del cor³⁸.

1707, gener 24. “*Lo per q. havem ajustats a Vs Ms es que al Sr. Inquisidor Truyol mea parlat que si tanim per be de que una campana ab la qual se toca missa a la Iglesia ell la adob fonent una altre qui no fa cosa dins lo arxiu, y nosaltres havem de posar ma al relotja a ferlo adobar lo qual es molt necessari en esta Vila*”³⁹.

1707, setembre 11. “*Sabran VsMs que las campanes no poden tocar a causa que los morters son romputs*”⁴⁰.

3.2 Les campanes actuals: A hores d’ara, la parròquia dels Dolors té cinc campanes conegudes amb els noms de n’Eloi (que és la campana major), na Missetes, n’Esperit, na Vespretetes i na Vicenta. Vet ací les notícies que hem pogut trobar de cada una d’elles.

a) **N’Eloi:** Es tracta de l’única que ha merescut algun estudi històric, segurament pel fet que, segons piadosa tradició, arribà a Manacor l’any 1260 amb les prodigioses imatges del Sant Crist i de la Mare de Déu de la Neu. Així doncs, la majoria de les dades que donarem tot seguit (i que no van acompanyades d’una nota al peu) ja han estat publicades, especialment per Mn. Antoni Truyols, a qui devem les aportacions més importants⁴¹. Igualment hem d’advertir que no és la nostra intenció confirmar o no la veracitat d’una creença tan assentada i que ens mereix tots els respectes, malgrat cal dubtar que el primitiu nom d’aquesta campana fos el de n’Eloi: sembla una imitació del de la campana major de la Seu, construïda el 1536 i coneguda amb la mateixa denominació⁴², tal volta en memòria del patró dels argenters i dels ferrers (sant Eloi). No hem d’oblidar que a Manacor es documenta per primera vegada l’any 1641 amb motiu d’una de les moltes foses que patí la campana. Anys abans, es referien a ella simplement com la campana major. I el 1816 fou batiada com “na Miquela”. Avui en dia sona en “mi bemoll”.

31. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

32. Llibre de Clavariat 1642/43, p. 41v. Arxiu Municipal de Manacor.

33. Llibre de Clavariat 1642/43, p. 49v. Arxiu Municipal de Manacor.

34. ROSSELLÓ, R.; VAQUER, O., op. cit. p. 118.

35. Llibre de Clavariat 1642/43, p. 86v. Arxiu Municipal de Manacor.

36. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

37. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

38. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

39. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

40. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

41. TRUYOLS, A., *Monografia històrica del Sant Cristo de Manacor*. Tip. “La Esperanza”. Palma. 1914.

42. FURIÓ, A., op. cit. p. 40.

1501. Gabriel Nadal rebia 20 sous “*per lo adob del batal de la campana major de la esglesia de la dita vila*”⁴³.

1641, gener 06. Els Jurats resolen donar 100 lliures per la campana dita n'Eloi i sol·licitar al Comú alguna ajuda econòmica.

1641, gener 28. “*Los Sors. Jurats de esta vila de manacor avian determinat, juntament ab lo consell, de adobar la campane major, y que per asso demanaven en el Rt. Comu, fos servit en ajudarlos ab alguna cosa per adobar o fer de nou dita campana*”.

1641, març 24. “*VM ja saben que havem feta la campane y que aquella per quant lo fundidor no te obligatio de pujarle sino donar bone y sonant y lo haver de pujar be y ha alguns gastos y tenbe es perillos que poria caure lo q. deu no vulla*”. Es determinà cercar qualcú de la vila per fer aquesta tasca i, si no es trobava ningú, es miraria a fora terme.

1641, juliol 28. “*Mes fonch proposat que la campana esta sens tratja per que la de la campane vella no ha vingut be (...) que ates que la campane ses feta are que se acapia de adobar de diners comuns (...), lo Consell y el Sr. Virrey son estats servits de consignar a ntra. Ut. 100 L. p. ajude de fer la campane ab tal q. sian de diners de penas de delinquent*”⁴⁴.

1641, ? En data que no coneixem, la nova Eloi va ser consagrada solemnement amb el nom de Maria Jaume Eloi (en recordança de la titular de la Parròquia i del patró del poble) i es concedien 100 dies d'indulgències.

1641, agost 12. El clavari paga 17 lliures 10 sous als fusters Onofre Romaguera, Antoni Juan i Antoni Riera “*ço es 15 L. per lo preu de fer la trentje de la campane dita ne aloy ço es mans y lleñyam y lo demes per dos cabries han posat a la jasare major de dita campane*”. I també 16 lliures al ferrer Joan Sastre “*per correjas y altres ferros nous p. la tratje de la campana major dita aloy*”⁴⁵.

1641, octubre 04. El clavari anota un pagament de 191 lliures 14 sous 4 diners al mestre courer Rafel Gener per haver fet la campana i per haver-li posat una lloriga. Temps abans, s'havien entregat 4 sous pel port de la

campana des del Bastió del Moll fins a la Porta de sant Antoni i l'lliura per dur-la des de ses Enramades fins a Manacor.

1706, novembre 29. “*Ja saben que se ha adobat la campana ne Aloy y al farrer y fuster de Manacor [ens demanen] los fusters 34 jornals y al farrer 15 L. 15s*”⁴⁶.

1816, octubre 06. “*Pesaren las campanas del campanar de Manacor, pesant la grossa 12qqs. 20L., la mitjana 9qqs. 44L. y la petita 2qqs. 54L*”. Dia 24 de novembre les beneïren i posaren per nom a la més grossa “Miquela”⁴⁷.

1843, juny 26. “*Contrata que estipula el Señor Economo de la Villa de Manacor ab mestra Salvador Barnola campaner per fer una campana per la Ygl^a de dita Vila. Pmo.- el Señor Barnola dins el presís terma de un mes á contar desde la fha. de este, deura construir la campana nova del mateix pes de la que se li entregara vella: si la campana nova pesa mes que la altra, no pasant de mitx quinta se li pagara á ravo de vint sous la lliura, pero si exsedeix, lo que pasara se li abonara á ravo de quatre sous la lliura; si falta fins á mitx quinta lo pagara el campaner á quatre sous la lliura, pero si falta mes de mitx quinta lo que sigue, lo pagara el dit mestra á vint sous la lliura. Segn.- El campaner deura entragar la campana en el determini dit, bona, sonora y sens falta alguna, y de lo contrari no se li enmetra, y sera de son carrech al tornarla refondra, sense que pugua demanar ninguna cosa. Tercio.- Se li pagara la campana luego que la campana sigui rebuda lo que corresponga á ravo de set duros per quinta del pes que rebra, y es la unica obligacio que te el dit Economo, tot lo demes que sigue nasasari corre á conta del campaner, menos el posarla, ni la portacio y esportacio pues esto tambe es carrech del Economo. La dita campana se á de fer y entregar en la Villa de Muro. Esta contrata no sera de ningun valor mentres no meresca la aprovacio de los SS. D. Pedro Juan Bosch Alcalde y D. Jaime Gelabert Pro*”⁴⁸. En opinió de Mn. Antoni Truyols, el motiu d'haver de dur la campana a Muro era que el mestre Barnola n'havia de fondre una altra de la parròquia de sa Pobla i una de la de Muro, i aquesta vila era la més avinent de les tres.

46. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

47. "Noticiari escrit per mestre Guiem Llull alias Serra, natural y vesí de la vila de Manacor, 1809-1851". Arxiu Municipal de Manacor.

48. "Libro de Determinaciones de la Parroquia de Manacor, 1840-1897", p. 10v. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

43. ROSSELLÓ, R.; VAQUER, O., op. cit. p. 76.

44. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

45. CARVAJAL, A; LLITERAS, J., *Cronicó manacorí del segle XVII*. Inèdit.

1843, juny 29. “Esquerdaren la campane qui es diu ne Aloy y es la me grossa de Manacor, y dia 14 agost a les dotse y tres quarts del dia la dugueren nova, la qual dugué el parey de lamon Martí Monar de la present Vila”. Aprofitant la visita d’un bisbe foraster que venia d’Artà, el 27 d’agost li feren consagrar. “Dia 17 del mes de setembre festa de dita campana, com es n Aloy, y dia 26 la pujaren en el campanar, y dia 3 octubre fonch el primer dia que tocá de mort per el Sr. Miquel Domenge”⁴⁹.

1843, agost 10. “Fue fabricada la Campana Mayor vulgo Aloy en la villa de Muro por el maestro Salvador Barnola natural del Reyno de Cataluña, y trasladada á esta de Manacor á los trece días del mismo mes y año, por los carruages de D. Rafael Tomás Rosselló primer acendado de este pueblo, y el Honor Martín Munar, siendo Ecónomo de esta Iglesia Parroquial D. Lorenzo Pascual Pro. capuchín exclaustado, natural de la ciudad de Palma de este Reyno, y fue consagrada á los 27 días del referido mes y año por el Ylmo. Señor D. Carlos Laborda Obispo de Palencia, y concedió 40 días de indulgencia á todos los que devotamente rezasen un credo en el Sto. Christo quando tocase la Campana Mayor vulgo Aloy. Igualmente concedió otros 40 días de indulgencias á todos los que rezasen devotamente tres Avemarías en honor de la Inmaculada Concepción de María quando toque la misma campana. Y fue pagada de recolección de limosnas y de la manda pía del memorable rector D. Miguel Bordoy como lo expresa la misma suscripción de la campana, [el cual] fue natural de la villa de Falanix que murió á los 20 días del mes de Mayo del año 1836, no por muerte natural sino por manos de asesinos en la ciudad de Cartagena, y fue puesto en aquella por opiniones”⁵⁰.

1843, setembre 15. “Cuenta del metal que se ha entregado al fabricante: se ha entregado al maestro... 20q.; el maestro ha añadido... 8q. Total de bronce... 28q. De esta suma se resta la disminución de 1q. Queda en líquido... 27q. De esta suma se resta el peso del metal que ha quedado... 3q. Peso de la campana... 24q. Peso de la campana vieja... 20q. Exceso de la nueva... 4q. Valor de la campana: 20 quintales á 7 duros el quintal... 210L. 4 quintales y medio á razón de 40L. el quintal... 180L. Total... 390L”⁵¹.

Actualment, n’Eloi encara conserva els relleus i la inscripció que li posaren

en aquesta darrera fosa. A la part central es pot veure una creu amb les Cinc Llagues i, als seus costats, la Immaculada i sant Marc. També es pot llegir la següent llegenda: “Ex legato pio Rectoris Bordoy et ex eleemosynis piorum. Anno MDCCCXLIII.- Salvator Barnola me fecit”.

b) Na Vespretres: Les notícies més antigues d’aquesta campana provenen del segle XIX. Malgrat ser de fabricació recent, ha passat per almanco dues foses.

1831, maig 09. “Dit dia beneiren la campana que es diu ne Vespres, y dit dia feren festa de sant Guiem”⁵². Hom creu que pesava 130 quilos i que feia 61 centímetres de diàmetre per 48 d’altària. Duia la següent inscripció: **Bonaventura Pallés me fecit. 1831**, i hauria estat construïda per servir al rellotge instal·lat aquell mateix any en una de les torretes de la façana principal de l’església.

1852, febrer 19. Seguint notícies del setmanari *Monitor Religioso*, Gabriel Fuster afirma que en aquesta data “se bendijo una campana de quince arrobas de peso, fundida en Barcelona con el metal de otra anterior, llamada “na Vespres”, que había estado inutilizada durante varios años”⁵³.

1952, octubre 25. Segons el setmanari Arriba (núm. 748), “como sabrán nuestros lectores, la antigua campana “Vespretres” de la Torre Rector Rubí sufrió nuevos desperfectos que obligaron a refundirla; reconstruida, con parte de los materiales de la antigua, se reintegrará pronto al campanario, para llamar a los fieles, pero antes será bendecida, con el mismo nombre de la antigua, en un acto que se celebrará en la Parroquia de la Virgen de los Dolores mañana, domingo, a las diez de la mañana. Ha sido fabricada por la acreditada Casa Murua, de Vitoria, y tiene un peso de 160 kgs., treinta kilogramos más que la anterior”. Aquesta fosa costà 4.186 pessetes i té una imatge de santa Bàrbara i la inscripció: **En el año 1952 la Casa Murua de Vitoria me fundió, siendo ecónomo de la Parroquia de la Virgen de los Dolores el Rdo. Sr. D. Monserrate Binimelis, Cura Ecónomo.** Aquesta campana sona en “re”.

c) Na Vicenta: Sovint s’ha dit que aquesta campana fou construïda al mateix temps que na Vespretres, és a dir, l any 1831 per tal com així es llegeix a la inscripció que porta: “**Fabricada en Barcelona en el año 1831 siendo rector de Manacor el Dr. D. Miguel Bordoy.- Bonaventura Pallés me fecit**”. Tot i això, ja hem vist que, segons el noticiari de mestre Guillem Llull, el 24 de novembre de

49. "Noticiari escrit per mestre Guiem Llull alias Serra, natural y vesí de la vila de Manacor, 1809-1851". Arxiu Municipal de Manacor.

50. "Libro de Determinaciones de la Parroquia de Manacor, 1840-1897", p. 10. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

51. "Libro de Determinaciones de la Parroquia de Manacor, 1840-1897", p. 11. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

52. "Noticiari escrit per mestre Guiem Llull alias Serra, natural y vesí de la vila de Manacor, 1809-1851". Arxiu Municipal de Manacor.

53. FUSTER, G., *Historia de Manacor*. Imp. Fullana, Palma, 1966, p. 352.

1816 es beneïren les tres noves campanes de Manacor: a la segona (que pesava 9 quintars 44 lliures) li posaren per nom "Vicenta". Segurament, el que es va fer el 1831 fou una fosa aprofitant la campana de 1816. Duu dibuixats una creu envoltada d'estrelles, la Immaculada i probablement sant Guillem. Les seves dimensions són 80 centímetres de diàmetre per 70 d'altària. Sona en "si bemoll".

d) Na Missetes: Igual que l'anterior, també va ser fosa l'any 1816, encara que aleshores li donaren el nom d'"Antònia". Porta la inscripció "*Beatus homo qui audit me. Varela. Anno 1816*" i uns relleus que representen un crist crucificat i la Immaculada. Fa 61 centímetres de diàmetre per 48 d'altària. Sona en "fa".

e) N'Esperit: Prové de l'antic convent ciutadà dels Trinitaris i, si seguim el noticiari ja citat, fou duita a Manacor el 23 de gener de 1837 arran del procés desamortitzador. Dia 28 d'aquell mateix mes i any tocaren Sanctus amb ella. Sona en "la" i té unes dimensions de 95 centímetres de diàmetre per 80 d'altària. Inscripció: "*O Beata Trinitas: tibi laus: tibi gloria: tibi gratiarum actio: in secula sempiterna.- Fonch feta la campana en lo any MDCLXXXIII essent Ministre el R. Fr. Pere Amorós*". Porta les imatges del crucificat, la Immaculada, sant Joan de Malta, la creu de Malta i tres serafins. Aquesta campana també va servir el rellotge de l'església vella.

3.3 La benedicció de les campanes: Una campana no pertany a l'església que l'ha feta fabricar fins que no és beneïda. La cerimònia és un autèntic ritual establert per escrit (*Benedictio signi vel campanae*) i que segueix els següents passos (segons l'Enciclopèdia "Espasa", tom 10, pàg. 1203): "*El obispo (con báculo y mitra) ó el sacerdote delegado, vestidos con ornamentos de capa pluvial blanca, empiezan, junto con los ministros asistentes, por rezar los salmos 50 (Miserere), 53, 56, 66, 69, 85 y 129 (De profundis). Bendícese la sal y el agua, con la que después el oficiante, y á continuación los asistentes, empiezan á lavar la campana. Después de secada con un lienzo, se rezan los salmos 145, 146, 147, 148, 149 y 150. El oficiante hace con el pulgar de la derecha sobre la campana una cruz con el oleo de los enfermos y dice una oración (...), y luego se bendice la campana y se enumeran, invocándolas, las virtudes del metal fundido contra los elementos adversos y los diabólicos. Limpiada la campana de la cruz hecha, el coro canta la antifona "Vox Domini super aquas multas..." con el salmo 28. Entre tanto el oficiante hace en la campana, con el oleo de los enfermos, siete cruces en lo exterior y con el crisma cuatro en el interior; diciendo en las once veces: "Sancti + ficetur et conse + cretur, Domine, signum istud. In nomine Pa + tris, et Fi + lii, et Spiritus + Sancti. In honorem sancti N. Pax tibi". Otra oración benediccional, esparcimiento por dentro de la campana del humo del incienso, rezo del salmo 76 y, por fin, lectura por el diácono del evangelio "Introivit Jesus in quoddam castellum", del capítulo 10 de San Lucas".*

1816, novembre 23. El rector Antoni Fonollar informa a la resta de pre-

veres que "*mañana después de nona se hará la bendición de las tres campanas fabricadas de nuevo en lugar de las tres rotas que había. Las bendecirá el Noble Sr. Dn. Frac] Truyols Pro., Arcediano y Canónigo de la Sta. Igl. de Mallorca. Espero de VM su asistencia y que cantaran, concluida la bendición, un Tedeum. Y fue resuelto nemine discrepante que asistirían puntualmente á tan celebre función, y que el Tedeum se costease de los fondos de las capillas*"⁵⁴. Hem vist dins d'aquest mateix apartat que a les noves campanes els donaren el nom de "Miquela", "Vicenta" i "Antònia". Foren pujades al campanar dia 29 i l'1 de desembre feren la primera repicada.

4. Els tocs

Les campanes es trobaven íntimament lligades a la majoria de les representacions d'orde religiós i social. Certament, regulaven els ritmes de la vida quotidiana alhora que anunciaven les festes i les desgràcies, convidaven els fidels a pregar pels difunts, a assistir a les misses i a complir els deures propis del cristianisme. Els usos a què es destinaven poden resumir-se en les dues inscripcions següents, extretes de l'Enciclopèdia "Espasa" (tom 10, pàg. 1201): "*Laudo Deum verum, plebem voco, congrego clerum, defunctos ploro, nimbium fugo, festa decoro*", és a dir, "Alab el Déu vertader, crid el poble, reunesc el clergat, plor els difunts, faig fugir els núvols, alegr les festes". I "*Funera plango, fulmina frango, sabbata pango, excito lentos, dissipo ventos, paco cruentos*", o el que és el mateix, "Plany les exèquies, trenc els llamps, cant als dissabtes, excita els peresosos, dissip les tempestes, tranquil·litza les disputes".

Esbossarem a continuació els diferents tocs que hem pogut constatar a Manacor a través de la documentació escrita o gràcies a les interessants dades que ens facilità l'amo En Tomeu Pocoví (antic escolà de la parròquia), a qui volem agrair ben cordialment les seves valuoses aportacions. Cal deixar constància que aquest tema ja va ser estudiat per Rafel Ferrer Massanet, motiu pel qual sovint ens limitam a reproduir les explicacions que es troben al seu complet treball⁵⁵. Ometem, si més no, alguns tocs que es devien fer (per la vinguda del bisbe, per la mort del Papa, etc.) però dels quals no hem trobat cap referència.

4.1 Del pelegrí: Al llarg del segle XVII fou molt comú organitzar adesiara pelegrinacions a diferents indrets de la contrada (especialment a Sant Salvador de Felanitx, a l'església de Sant Llorenç o a Sant Salvador d'Artà) en acció de gràcies o en demanda de pluges. En el moment de la sortida, tots els pelegrins eren convocats al temple amb un toc de campana oblidat actualment.

1611, gener 01. Els preveres Antoni Peretó, Antoni Andreu, Joan

54. "Libro de Determinaciones de la Parroquia de Manacor, 1814-1840", p. 25v. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

55. FERRER, R., "Les campanes dels Dolors". Revista *Perlas y Cuevas*, 24 d'octubre de 1987.

Adrover i Pere Quintanar sol·liciten al Comú les distribucions que els pertocaven pel dia que anaren en processó a Sant Salvador d'Artà. La Comunitat es negà argumentant que l'havien fet sense autorització i que no havien reunit els pelegrins dins del temple amb toc de campana com era costum en aquests casos⁵⁶.

4.2 De junta: Temps enrere, els Jurats i el Consell de la Vila es reunien setmanalment per tal de tractar sobre els quefers que més interessaven el poble. Fins al segle XV, s'ajuntaven a l'església o a la rectoria puix no disposaven d'un local propi a la manera de la Sala actual. El saig o missatger els citava personalment amb una trompeta i un tambor per a un dia determinat, mentre que el moment concret s'anunciava amb uns tocs de campana que no coneixem.

1470, setembre 23. *“Los die e any desus dits, convocats per citacio e alies ab so de campana, segons es acostumat, e congregats dins la sgle-sia della parroquia de Manacor ahon la Universitat de la dita parroquia per tractar los comuns negocis de aquella a acostumat algunes vegades ajustarse per causa de celebrar aqui consell (...)”*⁵⁷.

La comunitat de preveres també emprava el mateix sistema, encara que en aquest cas sabem que el toc es feia molt lentament amb n'Eloi durant cinc minuts. Mentre que el primer deixà de fer-se a mitjans del segle XVIII, el segon perdurà fins a les acaballes del segle XIX. Vegeu els dos exemples següents, extrets a l'atzar dels llibres de determinacions del Comú.

1611, setembre 01. *“Los die y any desusdits ajuntats y congregats en la sacristia de la parrochial de menacor, a so de campana com es de costum (...)”*.

1811, desembre 06. *“In Dei nomine convocados todos los Beneficiados de esta Parroq^a con sonido de campana ut moris est [= com és costum] (...)”*.

4.3 D'ofici solemne matinal: Moltes persones de posició benestant creaven una obra pia en el seu testament que consistia a celebrar cert nombre de misses per a després de la seva mort. Per això, deixaven importants almoines o llegats extraordinaris amb els quals poder atendre les despeses. En els casos més solemnes, també hi eren presents els tocs de campana.

1716. *“Principi dels 10 Offiisiss solempnes mattinals celebradors los*

*quarts dissaptes, de las 4as. Dominicas de Nostre Sra. de Concepsio a le capelle de le dita Nostre Sra. de Concepsio ab diaca, subdiaca, y orga y se asseñalara ab la campane grossa dita ne Aloy (...). Fundat per lo Rd. Juan Andreu Pre. y ciutada”*⁵⁸.

4.4 De sa Coremera o des Refegir: A les onze del vespre del Dimarts de Carnestoltes, tocant suaument n'Eloi durant un minut, s'assenyalava al poble que pertocava finalitzar els divertiments propis dels Darrers Dies. Aquest toc era conegut per la gent amb aquests noms perquè era costum sopar (o tornar-ho a fer) en una nit d'acabament de festes i bauxes.

4.5 Els Passos: Són els catorze episodis o estacions que relaten els fets més importants de la passió i mort de Jesucrist. Eren anunciats amb na Vicenta deu minuts abans de començar: vint campanades seguides, una pausa i tres campanades més.

4.6 Els Dotze Sermons: El capvespre del Diumenge del Ram, n'Eloi anunciava amb diversos trets el començament de la processó dels Dotze Sermons. Sortien de la sagristia els penitents o campinorats, els trompeters, el Bon Jesús fermat amb una corda pel coll i n'Estiracadenes aguantant la cadena que Jesús duia passada per la cintura. Als seus costats anaven el bon lladre, el mal lladre i dos jueus, un amb una llança i l altre amb la creu. Tots ells representaven pels carrers de la vila els diferents passos ja esmentats.

4.7 D'extremaunió, de viàtic, d'absoltes i de mort: Els tocs més variats alhora que comuns eren aquells que es feien pels enterraments i per les exèquies d'un difunt. Anys enrere, existien diferents classes de funerals segons la posició social del finat, tal i com es pot veure en un manuscrit de començaments del segle XIX conservat a l'arxiu parroquial. La primera classe es dividia en dos grups:

- Graduats, alts militars, capellans i grans terratinents.
- Petits terratinents i persones nobles sense graduació ni privilegi militar.

La segona classe també es dividia en dos grups:

- Pagesos molt acomodats, vilans molt acomodats, menestrals molt acomodats i altres de la mateixa categoria.
- Pagesos, vilans, menestrals i altres de la mateixa categoria no molt acomodats.

Finalment, la tercera classe només tenia un grup, és a dir, jornalers i altres de la seva categoria.

En funció del grup, variaven els estipendis dels enterraments i, per extensió, els tocs de campana. Vet ací molt breument una relació dels preus que es feien pagar a la parròquia a començaments del segle XIX⁵⁹, i també dels tipus de tocs que

56. Full Parroquial dels Dolors, núm. 16. Novembre de 1998.

57. ROSSELLÓ, R., *Història de Manacor. Segle XV*. Palma, 1979, p. 41.

58. "Llibre de misas sols. comensant en lo año 1714", p.6. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

s'empraven a la segona meitat del segle XX a l'església parroquial:

Segle XIX

1.- Primer grup.

1.1- Primera classe:

- * Per tocar l'extremaunció ventant... 8 sous⁶⁰.
- * Per tocar a mort com era costum... 18 sous.
- * Per tocar l'absolta, “y se tocaran tres trets; en el primer se tocaran sis beteiadas; en el segon 12; y en el tercer 18 beteiadas, y los 3 trets duraran un quart”... 1 sou 6 diners.
- * “Per lo offici conventual y tocarlo”... 2 sous.

1.2- Segona classe:

- * “Per tocar la extrema uncio, y tocar a mort lo matex que en los enterros compresos en la primera part de dita classe”... 1 lliura 6 sous.
- * Per tocar l'absolta... 1 sou 2 diners.
- * “Per lo offici conventual y tocarlo”... 2 sous.

2.- Segon grup.

2.1- Primera classe:

- * Per tocar l'extremaunció... 6 sous.
- * Per tocar a mort... 14 sous.
- * Per tocar l'absolta...10 diners.
- * Per l'ofici “si ni haura”... 1 sou.

2.2- Segona classe:

- * Per tocar l'extremaunció... 5 sous.
- * Per tocar a mort... 11 sous.
- * Per tocar l'absolta...6 diners.
- * Per l'ofici “si ni haura”... 8 diners.

3.- Tercer grup:

- * Per tocar l'extremaunció... 4 sous.
- * Per tocar a mort... 8 sous.
- * Per tocar l'absolta...6 diners.

4.- Enterraments "de Partit":

- * No hi havia cap tipus de toc.

Segle XX

1. **Extremaunció:** D'ençà la vinguda del rector Rubí (1887), n'Esperit tocava 15 batallades si es tractava d'un home i 10 si era una dona.
2. **Viàtic:** Si el malalt era un capellà, na Vicenta ventava des que sortia la processó de la parròquia fins que hi tornava. Si, al contrari, el malalt no era capellà, ventaven na Missetes.
3. **Les absoltes:** Mitja hora abans de la conducció dels morts es feia el primer d'aquests tocs, sempre amb n'Esperit: 10 batallades, pausa i una batallada més. Quinze minuts després, el segon: 20 batallades, pausa i dues batallades més. I en el moment de la sortida, el tercer: 30 batallades, pausa i tres batallades més.
4. **De mort:** Si el funeral era conventual, ventaven alhora n'Eloi, n'Esperit, na Vicenta i na Vespretes. Si era de pagès, ventaven les mateixes campanes manco n'Eloi. Si era de partit només ventaven na Vicenta i na Vespretes amb algunes batallades de n'Esperit. I si el mort era un albat, just ventaven na Vicenta. Aquests quatre grups tenien variacions segons la classe del finat o per altres circumstàncies (si era capellà, filla de la Puríssima...). No es podia tocar de mort el temps que Nostramo romania exposat ni durant les festivitats de Nadal, Pasqua, Pentecosta i el Corpus.
 - 4.8 **Missa Primera:** Na Missetes tocava mitja hora abans durant uns trenta segons.
 - 4.9 **La resta de misses:** S'anunciaven un quart abans amb 33 campanades de n'Eloi, segons es diu en recordança dels anys de Jesucrist. Els dies festívols, la campana major ventava uns cinc minuts.
 - 4.10 **Avemaries:** Aquest toc el feia n'Eloi a sortida i posta de sol amb 9 batallades amb pausa d'uns minuts cada tres. Molta gent resava tres avemaries durant aquest toc.
 - 4.11 **Sanctus:** Es feia a mitjan matí durant la consagració de la missa. Tocaven al mateix temps n'Eloi amb 12 batallades (amb pausa cada tres) i na Missetes. Els fidels aprofitaven per resar un "credo".
 - 4.12 **Migdia:** Com el seu nom indica, es feia a les 12:00 amb un toc idèntic al d'Avemaries.
 - 4.13 **Vespres:** Aquest toc es feia a les 14:30 a l'hivern i a les 15:00 a l'estiu, i marcava l'inici de les tasques del capvespre. Les encarregades eren na Vespretes i na Vicenta durant dos minuts.
 - 4.14 **Doctrina:** Per cridar els al.lots a doctrina els diumenges a les 15:00 o a les 16:00 (segons fos hivern o estiu), na Vespretes tocava 12 batallades.

59. "Libro de Determinaciones de la Parroquia de Manacor, 1785-1816", p. 152-155v. Arxiu de la Reial Parròquia dels Dolors.

60. Segons el noticiari de mestre Guillem Llull, "dia 14 de juliol [de 1831] comensaren a tocar las batayades per les estremuncions, y per lo homo en tocavan dotse y per la dona deu".

- 4.15 El Rosari:** Es tocava a posta de sol i eren 5 batallades pausades de n'Eloi, altres 5 ràpides, per acabar amb un curt repicar de na Vespretes. Els dies que no hi havia funció a l'església, tocaven la "part de Rosari" amb 30 campanades de n'Esperit separades de deu en deu. Una vegada finalitzat aquest acte, es tocava a oració amb 3 batallades de n'Eloi.
- 4.16 Del "Credo":** Els divendres a les 15:00 se sentien 33 batallades de n'Eloi recordant la passió i mort de Jesús.
- 4.17 La Queda:** Amb aquest toc de n'Eloi, la gent era avisada que era el moment de retirar-se. L'hora variava segons fos hivern o estiu: generalment, els mesos de fred es feia a les 20:00 i els de calor a les 21:00. Es perllongava per espai de 15 minuts i consistia en una campanada i pausa; dues campanades i pausa; una campanada i pausa; dues campanades i pausa; una campanada i pausa un poc més llarga; i 33 batallades.
- 4.18 Quaranta Hores:** Segons Mn. Joan Mascaró⁶¹, "*cuando en las fiestas del Santísimo y en la última noche del tríduo de Cuarenta Horas, en el momento en que el cura toma en sus manos la Sagrada Forma para bendecir al pueblo que a sus pies arrodillado reza y calla, la campana [Eloi] entonces dobla muy solemne y grave*". Quinze minuts abans de la funció, n'Esperit tocava 30 batallades amb pausa de deu en deu.
- 4.19 Novenes:** S'anunciaven amb 30 tocs de n'Esperit amb pausa entre el deu i l'onze i el vint i el vint-i-u.
- 4.20 Exercicis espirituals:** 30 batallades amb n'Eloi. Quan acabava el sermó del vespre, 33 batallades més amb la mateixa campana.
- 4.21 "Diafora":** Era un senyal amb el qual n'Eloi (de manera més ràpida a com ho feia habitualment) avisava el poble d'un perill imminent, des del desembarc d'una nau sospitosa a una de les cales del terme (segles XVI i XVII) fins als bombardeigs durant la Guerra Civil espanyola. L'ús més comú, però, era amb motiu d'algun foc. Cinc tocs de deu en deu cadascuna, tenint present que després de la primera es precisava la barriada en la qual havia ocorregut la desgràcia: una batallada per al barri de ses Dames; dues per al del Barracar; tres per al de s'Antigor; quatre per al de Fartàritx; cinc per al del Tren; i sis per al de sa Torre.
- 4.22 Pel temps:** Entre les tradicions dels nostres avantpassats hi hagué la creença que les campanes podien desfer i allunyar les tempestes amb els seus sons. N'Eloi tocava sense interrompre mai la vibració.
- 4.23 Tedèum:** Per a les grans festes i amb motiu d'esdeveniments assenyalats, n'Eloi ventava al llarg d'uns minuts segons la solemnitat de l'acte.
- 4.24 Repicar:** Era un senyal de goig i alegria per a festes i actes especialment solemnes com el Corpus o el Dissabte Sant. N'hi havia de dos tipus: el de primera, que consistia en ràpides batallades de na Vicenta, na Vespretes, n'Esperit i n'Eloi (que tocava la darrera batallada); i el de segona, igual que l'anterior però sense n'Esperit i amb els tocs de n'Eloi més a poc a poc.

61. MASCARÓ, J., *Bosquejo histórico-piadoso del Santo Cristo de Manacor*. Tip. Vda. de S. Pizá. Palma, 1930, p. 30.